

НЕМАЊА КАРОВИЋ

НИЈЕ СРПСКИ ЋУТАТИ... О КОСОВУ– о збирци *Ум за морем* Љубомира Симовића –

САЖЕТАК: Интерпретирајући друштвено ангажоване песме објављене у збирци *Ум за морем*, настојали смо да утврдимо главне чиниоце Симовићевог разумевања односа између политике и поезије. Посебна истраживачка пажња посвећена је тумачењу насловног израза, којим је песник на суптилан уметнички начин указао на конформистички однос тадашњих власти према косовској кризи, али и указао на очите симптоме једне општије друштвене равнодушности према горућим националним проблемима. У раду смо покушали да испитамо уметничка средства којима се песник послуужио како би у својој поетској уобразиљи самерио савремену друштвену стварност са призорима дечанског фрескописа.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Љубомир Симовић, политичка поезија, друштвени ангажман, Косово, Дечани, апокалиптичка визија

Упоређене са претходним песничким књигама (*Словенске елеџије*, *Весели њрбови*, *Последња земља*, *Шлемови*), збирке које је Љубомир Симовић објавио у током седамдесетих и почетком осамдесетих година XX века (*Уочи њрећих њејлова* и *Видик на две воде*) сведочиле су о песниковој све израженијој заокупљености проблемима српске националне судбине.¹ Епитет националног песника аутор поменутих књига, према оцени Тиодора Росића, „није заслужио романтичарском загледаношћу у „сјај прошлих времена” већ спремношћу да се, запитан над горућим друштвено-политичким темама садашњице, поетски огласи као „критичар

¹ Видети: Павле Зорић, *Врхови: Миодрај Павловић, Љубомир Симовић, Мајица Бећковић*. Београд: СКЗ, 1991, 107.

неких негативних моралних појава у своме народу”.² Управо из стваралачког порива да на узнемирујући садржај текућих догађаја реагује својеврсним поетско-етичким гестом настаће обимом невелика, у приватном издању објављена, песничка књижица *Ум за морем* (1982). Реч је о издању несвакидашње и, како истиче Добривоје Станојевић, непретенциозно засноване библиотеке под називом „100 X 165”, коју је покренуо и уређивао српски прозаиста Мирослав Јосић Вишњић.³

Главни подстицаји за настанак ове руковети политички ангажованих песама били су сурово насиље шовинистички настројених албанских сепаратиста којем су Срби на Косову деценијама били изложени, велике демонстрације одржане у многим косовским градовима и насељима, на којима су 1981. године под централном паролем „Косово република!” обелодањене тежње великоалбанских националиста не само за сецесијом већ и за етнички чистим простором, неспособност политички инертних и саможивих властодржаца да се адекватно супротставе урушавању државног поретка, као и немилосрдно обрачунавање владајућег режима са појединцима довољно храбрим да на потенцијално трагичне последице савремених друштвених превирања на време упозоре.⁴

Револтиран јавним и циничним изругивањем „свим моралним, правним и осталим вредностима ове земље”, Љубомир Симовић је, сматрајући Косово једном „од оних драматичних тема о којима је неморално ћутати”, истакао да у песмама *Ума за морем* није писао

о онима који по Косову раскопавају гробља, трују бунаре и сакате стоку, који силују девојчице и старице, који пале цркве и летину, и који премлаћују и убијају, него [...] о онима који све то не виде, јер им видик, сликовито речено, заклањају бубрежњаци и розбратне. И којима је јако важна власт која им ту розбратну обезбеђује.⁵

Не губећи из вида да поетским одзивима на изазове актуелних политичких догађања уметничко биће песме може бити угрожено, Симовић је у подручје друштвено ангажоване поезије ступио

² Тиодор Росић, *Поезија и њамћење: њеснички исказ у савременој српској њоезији*. Горњи Милановац: Дечје новине, 1988, 129.

³ Добривоје Станојевић, „Поезија као вид полемике”. *Књижевне новине*, бр. 655, год. XXXIV, 1982, 26.

⁴ О албанској иредентистичкој побуни 1981. године видети: Димитрије Богдановић, *Књија о Косову; Разговори о Косову*. Београд: НИРО „Књижевне новине”, 1990, 308–314.

⁵ Љубомир Симовић, „У поезији може да има онолико политике колико у политици има трагедије односно Поезија сања језик као биће”. У: Александар Јовановић, *Порекло њесме, девејј разговора о њоезији*. Ниш: Просвета, 1995, 97–98.

заштићен *бедемима* два поетичка уверења.⁶ Прво је олично ставом да би политичка песма, уважавајући магијско порекло лирских творевина, требало да има својеврсно апотропејско дејство, односно да буде стваралачки чин којим се човек истовремено од неког зла брани и неко добро призива; а друго проистиче из сентенциозно изражене метапоетске тврдње да у „поезији може да буде онолико политике колико у политици има трагедије”.⁷ Садржину ових Симовићевих накнадних аутопоетичких образложења уметничких циљева политички инспирисаних песама текућа књижевна критика је одмах по објављивању *Ума за морем* препознала као иманентно својство наречене збирке. Тако је, рецимо, Добривоје Станојевић, желећи да истакне како верност властитој поетици чува ангажовану поезију од пада у поетско-памфлетски облик ауторског оглашавања, приметио да се стихови Симовићеве нове руковети „читају у полемичком оквиру само онолико колико то природа поезије допушта, а да се не наруши конфигурација особеног поетског дискурса”.⁸

Насловивши збирку првом половином пословичног израза „Ум за морем, а смрт за вратом”,⁹ Љубомир Симовић је, користећи се поступком апосипезе, читаоцу препустио да у својој свести самостално призове недостајући члан народне изреке.¹⁰ Оприсутнивши извесни семантички садржај парадоксалним чином сугестивног неизговарања, песник је постигао да у читачевом укупном доживљају наслова значењски претежније постане не оно што је текстом непосредно предочено, већ оно што је стилогеним прећуткивањем суптилно евоцирано. Код апосипезе, међутим, није важан само смисао неизреченог дела реченице већ и питање чиме је то говорник био мотивисан да властити исказ нагло прекине. Самарџија сматра да је у Симовићевом случају скраћивање пословичне фразе било мотивисано жељом да се, с једне стране, увећа „немир суспрегнуте емоције”, а с друге, спречи нехотично призивање зла изазвано кршењем старог и у традицијској културни дубоко укореног табуа изговарања имена демона.¹¹

⁶ Љубомир Симовић, *Ковачница на Чаковини: разговори, џисма, есеји, 1981–1990*, Одабрана дела Љубомира Симовића у 12 књига. Ур. Милош Јевтић, Београд: Београдска књига, 2008, 166.

⁷ Љубомир Симовић, нав. дело, 1995, 99.

⁸ Добривоје Станојевић, нав. дело, 26.

⁹ *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узетије ријечи*. Издао их Вук Стефановић Караџић, Београд: Нолит, 1972, 333.

¹⁰ Снежана Самарџија, „Кратки говорни облици у поезији Љубомира Симовића”. У: *Песничке вершике Љубомира Симовића*. Ур. Александар Јовановић и Светлана Шеатовић Димитријевић, Београд – Требиње: Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет – Дучићеве вечери поезије, 2011, 371.

¹¹ Исто.

Целином насловне пословице оцртана је позиција оних који, не примећујући фаталну близину непосредно испољене претње по властити опстанак, свој поглед немарно и лакомислено упућују ка далеким и недоступним пољима сопствене уобразиље. Анти-тетичком логиком народне изреке између опозитних категорија *овде—сада* и *некад—негде* успостављена је унутрашња веза посредством духовно дезоријентисаног и сметеног, а егзистенцијалној опасности изложеног и животно угроженог појединца, који једним упечатљивим гестом умне недораслости трагично уклања самог себе са места на којем му се судбина одлучује. Љубомир Симовић је, дакле, изреченим и наговештеним сегментима насловне пословице, упутио оштру, али уметнички суптилним средствима испољену критику политичкој срачунатости нехајног и конформистичког односа тадашњих власти према косовској кризи, али и зебљиво указао на очите симптоме једне општије друштвене равнодушно-сти према горућим националним проблемима.

У поређењу са претходним Симовићевим књигама збирку *Ум за морем* другачијом не чини само њен значајно мањи обим, због чега би јој више пристајало одређење засебно публикованог циклуса песама, нити необичан формат, чије димензије открива управо наслов Јосићеве библиотеке „100 X 165”, већ најпре ауторова одлука да поједине странице, напоредо са тисканим текстом, украси црно-бело штампаним фрагментима дечанског фрескописа. Отуда се уметнички упечатљив интермедијални ефекат постиже у часу када читалац на илустрацијама угледа управо оне мотиве о којима стиховима песме „Пред сликама Страшнога суда у манастиру Дечани” лирски субјект пева.

Поетски свет *Ума за морем* отвара се песмом „Сунчевићи”, која као да је настала песниковим стваралачким трудом да лирски стилизује, тематско-мотивски разради и симболички додатно усложни значење народног израза *ћрогајћи веру за вечеру*. Сунчевићима је именован колективни субјект спреман да олако одбаци узвишене садржаје властитог небеског имена и соларног порекла како би заузврат, срозан у поље животне приземности и моралне нискости, задобио „милост власти: / брашно, канту масти”.¹² Слично поворкама (само)деструктивном страшћу понесених људи из „Храста на Повлену”, који ка своме светом дрвету, вертикалној оси света и симболичкој потки постојања, журе наоружани секирама и тестерама, лирско *ми* „Сунчевића” пара и спаљује сунчеве конце свога на плавом сукну извезеног имена, односно потире знакове властитог

¹² Љубомир Симовић, *Ум за морем*. Београд: изд. Љ. Симовић, М. Јосић, 1982, 5.

континуитета и растаче знамења некадашњег духовног достојанства. Стихови ове песме су отуда, уметнички дочаравши егзистенцијални распон што сеже од вршне тачке до понорног места, метафорички изразили управо оно што ће Симовић касније, говорећи о косовском проблему и поетици *Ума за морем*, отворено казати:

На Косову, с кога смо се некада пели у највише духовне просторе, данас силазимо испод граница правног, цивилизованог света. [...] У збирци *Ум за морем* ја говорим о тој данашњој, доњој тачки на којој смо се нашли.¹³

Предочивши првом строфом песме не само чин већ и сврху духовног самоизневеравања, песник је – користећи се карактеристичним сликама откровењског имагинаријума и тиме потврђујући поетички афинитет према апокалиптичким визијама зачет збирком *Уочи њрећих њејлово* – у наставку „Сунчевића” указао на трагичне последице одрицања од небеске димензије властитости и сликовито упризорио крајњи метафизички епилог колективног етичког посрнућа. Завршним сценама Страшног суда, „кад по небу које се пролама / отвара, ветрови понесу / брзе пљускове / који се пале и гасе, / а из тих пљускова судија загрми”, биће до краја огољен исход самоскривљене егзистенцијалне деградације, односно поетски оглашено уверење да се оно што започиње моралним изопачењем неминовно окончава онтолошким поништењем: „ми, што имадосмо сунце у имену, / на пасје ћемо се име одазивати”.¹⁴

Почетном песмом *Ума за морем* мотив изневереног завета установљен је као тематски сржно место читаве збирке. Песник ће, међутим, проблему прекршене речи и критици конформистичко-опортунистичким разлозима мотивисаног моралног лицемерја повремено приступати једним комуникативнијим и, за разлику од „Сунчевића”, симболичким значењима знатно сведенијим лирскојезичким стилем:

Ал’ знам ја докле ће ко
овај завет да носи:
гладни до меса,
жедни до потока,
озебли до ватре,
до кокула боси.¹⁵

¹³ Љубомир Симовић, нав. дело, 2008, 129.

¹⁴ Љубомир Симовић, нав. дело, 1982, 5.

¹⁵ Исто, 11.

Иако их песнички проседеи чине поетички прилично разноврсним, песме „Храст, „Једина врата”, „На једном примерку *Горској вијенца* године 1982. записано”, „Пред сликама Страшног суда у манастиру Дечани” или „Судњи дан”, могле би се читати као својеврстан низ засебних лирских прилога који, мозаички склопљени у јединствен делокруг, представљају Симовићеву целовиту поетску визију света лишеног основних моралних оријентира.

У средишту песме „Храст” налази се фигура господара који, седећи под обесвећеном и симболички развлашћеном крошњом некада прослављаног и божанском ауром заоденутог дрвета, не само што влада земаљским добрима него и преузима на себе моћ да попут неке небеске силе, грмећи и севајући, суди људима. Заборавивши на своје корене, опевани господар се, како интерпретативно запажа Александар Јовановић, „осамосталио, осилио, издигао изнад себе и људи”, а изобиље ствари којима управља више сведочи о прекомерној владарској самоуверености, „а мање – или нимало – о његовој стварној моћи”.¹⁶ Отуда кључни морални преступ властодршца није пука жеља за владањем, већ час у којем је, ширећи домет великашке снаге, прекорачио опсег људске мере.

Онај народ што је у „Храсту на Повлену” одашвуд хитао ка светом дрвету да га посече као да је тек у овој песми коначно испунио циљ, јер „отац олује, „шумни бог, / бог коме сунце изгрева из круне” сада „освиће у неком зимском јутру / као нарамак дрва крај фуруне”.¹⁷ Читалац стога на јасан и непосредан начин увиђа да се последице оваквог вулгарно утилитаристичког господарења распростиру путањом темелјне десакрализације и, чини се, неповратне профанизације света, односно линијом превођења светог у приземно, а симболички вредног у практично употребљиво.

Превелики распон владаочеве моћи надилази једино поглед лирског субјекта, у чију визуру не улази само оно што се у садашњици одвија него и оно што ће се у будућности збити. Пружајући се, попут *видика на две воде*, ка обема странама временске осе, перспектива песничког гласа се указује довољно широком да обухвати догађаје, али и ритам њиховог протицања, односно да сведочећи поступцима рушења истовремено антиципира и потоње чинове обнављања. Утемељена на субјектовим дубљим увидима у цикличност света, а оспољена завршним и поентирајућим мотивом сађења новог храста, ову песму семантички заокружује сугестија да господари вода и људи, „ма колико се уплашеним људима чинило

¹⁶ Александар Јовановић, *Песници и ѿреци: мошиви језика, ѿрадиције и културе у ѿслерајној српској ѿезији*. Београд: СКЗ, 1993, 133.

¹⁷ Љубомир Симовић, нав. дело, 1982, 12.

супротно”, нису ништа друго до кратка и „жалосна појава свога времена”.¹⁸

Свет ослобођен моралних обзира нарочито упечатљиво дочавају финални стихови „Јединих врата”: „Та врата воде у разјапљена / уста смуђа, кога гута / штука, коју гута / сом”, у чијој сликовитости Тихомир Брајовић препознаје једну такозваним *mise en abyme* ефектом предочену „’прераду’ древног мита о воденој архи-немани”.¹⁹ Поентирајућа коначница ове песме, могло би се додати, неодољиво подсећа на алегоријску и познатом латинском изреком мотивисану слику, Симовићу естетички блиског, Питера Бројгела Старијег „Велике рибе једу мале рибе”. Ваљало би приметити да почевши од *Шлемова* где војници нестају у чељустима гробова, преко песама *Уочи њрећих њејлова* у којима свет уништавају незајажљиве немани, затим команданта из *Видика на две воде* што се гости не само месом животиња већ и људи, па све до *Ума за морем* и „Јединих врата”, у чијим стиховима штука једе смуђа, а сом гута штука, Љубомир Симовић мотиве силовитих испољавања деструктивне моћи врло радо упризорује користећи се гротескно стилизованим метафорама гутања и прождирања.

У двама песмама ове збирке – „Пред сликама Страшног суда у манастиру Дечани” и „На једном примерку *Горској вијенца* године 1982. записано” – субјект слику света у којем обитава уобличава на основу самеравања садашњице прво са библијском представом есхатолошке правде, а потом са епским виђењем главних разлога косовске пропасти српског царства. Лирска опчињеност средњовековним фрескописима, пред чијом лепотом и старином субјект не проживљава само тренутке естетског ужитка, већ и часове духовног и културноисторијског самопознања, у традицији српског послератног модернизма усталила се, захваљујући поетским достигнућима Васка Попе и Бранка Миљковића, као честа тема и готово неизоставни мотив. Следећи назначену модернистичку нит, Симовићев субјект се пред дечанским призорима Страшног суда, користећи се делимице поступком екфразе, преноси у визију Судњег дана, односно у време када грешник дочекује заслужену казну, а страдалник жуђено спасење, да би потом, упоредивши фрескама посредоване призоре метафизичког тријумфа Истине са стварносним садржајима сопственог доба и правдом што се по

¹⁸ Александар Јовановић, нав. дело, 133.

¹⁹ Тихомир Брајовић, „Свет наопако: иронијска апокалипса у поезији Љубомира Симовића”. У: *Песничке веришколе Љубомира Симовића*. Ур. Александар Јовановић и Светлана Шеатовић Димитријевић, Београд – Требиње: Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет – Дучићеве вечери поезије, 2011, 203.

овостраним законима дели, стекао поразно сазнање да земаљске прилике, изложене демонским силама изопачавања и дејствима карактеристичне ђаволје антилогике, представљају директну инверзију небеског поретка, јер у свету из ког се лирски оглашава: „Не гори онај који криво мери / већ онај ком је криво измерено. / Не обавија змија клеветника, већ оног ко је оклеветан”.²⁰

Прва књижевна реминисценција на чијој је подлози изведена песма „На једном примерку *Горској вијенца* године 1982. записано” активирана је, како видимо, већ њеним насловом. Отуда не чуди што стихове који уследе читалачка свест доживљава као сажети израз Симовићевог спонтаног лирскорефлексивног одзива на садржину Његошевог пева. Међутим, значење двеју кратких строфа ове поетске творевине засновано је на субјектовом поређењу прошлости и садашњости, односно самеравању појединих чинилаца усмене епске традиције са доживљајем епохе којој припада, из чега на крају, као и у песми „Пред сликама Страшног суда у манастиру Дечани”, проистиче хиперболисано осећање моралне деградираниости савременог света:

Некад беше један
Вук Бранковић,
а било је девет Југовића.
Југовића данас
ни једнога,
Бранковиће
до мрака и бројо.²¹

У збиркама *Видик на две воде* и *Ум за морем* храна, гозбе и обедовање усталили су се као једни од водећих и чак тежишних, али семантички веома амбивалентних мотива. У Симовићевој поетској визији слике трпезе, било да су богаташки изобилне или сиромашки сведене на једно јаје или тањир пасуља, представљају својеврсне позорнице под чијим светлима се, посредством човековог доживљаја хране и односа према јелу, раскривају поједина дубоко запретена, а суштински важна својства људске природе. У старијим песмама попут „Видика у Аушвицу”, „Снега на Медведнику” или „Доручка” мотивима јајета, сланине, сира и лука приписана су готово мистична својства, јер су опевани као посредници који, уколико човек у чину обедовања наслућује искре сакралног искуства, поседују моћ да појединца изведу из задатих оквира

²⁰ Љубомир Симовић, нав. дело, 1982, 14.

²¹ Исто, 18.

овоземаљског живота и приближе непојамним пределима божанског света. Међутим, у песмама *Ума за морем* као што су „Јагње”, „Балачко војвода” или „Розбратна” апетит је извитоперен у облапорност, те испољавање сладострасног и готово нихилистичког односа према јелу лирска бића не срозава само у нискост животињских порива већ знатно дубље, у канибалистичким мотивима посредно наговештен понор демонске изопачености. Стога храна у свету Симовићеве песничке имагинације, сходно богатству њених амбивалентних значења, поприма смисао својеврсне нулте тачке од које човеково егзистенцијално кретање, као у завршним стиховима песме „Из гвожђа”, може да се упути само у два правца: ка Богу или ка звери.

Премда би, имајући у виду песникове садашње политичке ставове о Косову, читалац имао разлога да се упита да ли би Љубомир Симовић данас потписао оне песме које је пре четири деценије објавио, чињеница је да збирка *Ум за морем* представља тренутак у којем је српска ангажована поезија досегла један од својих уметничких врхунаца, јер је аутору пошло за руком да се одазове узнемирујућим садржајима спољашње стварности, али да, упутивши се стрмим стазама политички мотивисаног поетског израза, не повреди унутрашње биће песме. Објавивши збирку у метежно доба, када су једни радили оно што се не сме, а други нису чинили оно што се мора, српски песник је испунио своју дужност: *није ћу њао*.

Др Немања Каровић
Универзитет у Београду
Факултет за образовање учитеља и васпитача
nemanja.karovic@uf.bg.ac.rs